

УДК 351.72

Т. С. Єдинак,
к. н. держ. упр., доцент кафедри обліку і аудиту,
Академія митної служби України

В. Ю. Єдинак,
старший викладач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,
Академія митної служби України

ІНВЕСТИЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню питання місця та ролі інвестиційної безпеки в складі економічної безпеки країни, аналізу її стану та виявлення основних загроз.

The article is devoted to research of question of place and role of investment safety in composition of economic safety of country, analysis of its state and exposure of basic threats.

Ключові слова: економічна безпека, інвестиційна безпека, інвестиції, прямі іноземні інвестиції, загрози інвестиційної безпеки.

Key words: economic safety, investment safety, investments, direct foreign investments, threats to investment safety.

ВСТУП

Забезпечення економічної безпеки є найголовнішим завданням будь-якої держави, особливо на даному етапі розвитку світової економічної системи, характерними рисами якої є глобалізація, фінансові та економічні кризи, становлення нового економічного порядку. Зважаючи на численну предметність категорії економічної безпеки та, як наслідок, виділення її окремих складових, зокрема сировинно-ресурсної, праце-ресурсної, інвестиційної, інноваційно-технологічної, енергетичної, фінансової, продовольчої безпеки [1, с. 20; 2, с. 19; 3, с. 28—35], виникає необхідність дослідження кожного окремого її компонента. На наш погляд, в умовах глобалізації світогосподарських процесів домінуючою серед усіх компонентів економічної безпеки стає саме інвестиційна безпека, адже інвестиції як складова економічної безпеки перетворюються у фактор експансії економічних інтересів та створення загроз національної безпеки.

Попри існування значної кількості доробок у теорії інвестицій, на сьогодні спостерігається брак комплексних досліджень проблеми інвестування в контексті забезпечення економічної безпеки країни. Не сформовано понятійний апарат інвестиційної безпеки, чітко не визначене її місце в системі економічної безпеки, відсутні методики її оцінки тощо.

Окремі питання дослідження інвестиційної безпеки розглядаються такими авторами, як Л. Абалкін, О. Бандурка, О. Власюк, С. Глазьев, Б. Грієр, Я. Жаліло, В. Кириленко, М. Крупка, Є. Олейников, С. Пирожков, А. Сухоруков та ін. Однак в працях даних авторів інвестиційна безпека розглядається лише як одна із складових економічної безпеки, а не виступає окремим предметом наукового дослідження, в зв'язку з чим виникає необхідність дослідження інвестиційної безпеки як самостійного економічного явища, з'ясування її сутності та визначення її сучасного стану.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення сутності та аналіз стану інвестиційної безпеки як однієї з головних складових економічної безпеки України та як окремого економічного явища.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах економічна безпека стала не тільки об'єктом дослідження економічної, політичної, військової науки, але й окремою наукою — як система знань, що постійно розвивається, особлива форма людської діяльності, яка склалася історично і має своїм результатом цілеспрямовано дібрані факти, гіпотези, теорії, закони і методи дослідження.

Економічна безпека являє собою складну ієрархічну систему, яку можна розглядати вертикально і горизонтально. По вертикалі вона об'єднує світову спільноту, регіони світу, окремі країни, а в рамках останніх — регіони і окремі господарюючі суб'єкти. В цьому аспекті, відповідно до структури економічних відносин та інтересів, безпека може розглядатися як загальна і приватна. В першому випадку — це безпека на рівні міжнародних, національних і регіональних економічних відносин, у другому — на рівні окремих підприємств, фірм і домашніх господарств.

Горизонтальна структура економічної безпеки має відтворювально-функціональний характер. Це виявляється в тому, що необхідність її забезпечення існує на всіх стадіях відтворювального процесу: виробництві, розподілі, обміні й споживанні. Основу ж відтворювального процесу складають інвестиції. Таким чином, інвестиційна безпека характеризується сукупністю соціально-економічних, юридично-правових, природно-кліматичних умов, що визначають тип і динаміку відтворювального процесу, забезпечують надійність відшкодування та ефективність використання вкладеного капіталу.

Слід зазначити, що з'ясуванню сутності економічної безпеки приділено досить мало уваги з боку науковців, зокрема в науковій літературі можна знайти наступні її трактування: 1) як спроможність підтримувати виробничі нагромадження і капітальні вкладення на рівні, що гарантує необхідні темпи розширеного відтворення, реструктуризацію і технологічне переозброєння економіки [4, с. 10]; 2) як певний рівень національних та

іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатний забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів [5]; 3) як рівень інвестування, який забезпечує розширене відтворення, реструктуризацію та технологічне переозброєння економіки [6, с. 50].

Як бачимо, усі трактування схожі між собою та полягають у визначенні інвестиційної безпеки як певного рівня інвестування, що здатний забезпечити розширене відтворення. Однак, на наш погляд, слід виходити не тільки виключно з проблем розширеного відтворення певної економічної системи, а й з проблеми відтворення людини, оскільки стрімкий розвиток економіки призводить до деструктивних наслідків існування людини, які, зокрема, полягають у забрудненні навколишнього середовища, зникненні окремих ресурсів, використанні генетично-модифікованих організмів та ін.

Таким чином, забезпечення розширеного відтворення економічної системи не завжди тягне за собою зростання добробуту окремого індивіда. Тому слід визначати інвестиційну безпеку як оптимальний рівень залучення інвестицій, за якого досягається розширене відтворення та забезпечується рівень добробуту населення країни не нижчий, ніж до їх залучення.

Такими чином, інвестиційна безпека відображає основні макро- і мікроекономічні тенденції, структурні зміни в економіці та виражається в системі якісних і кількісних показників розвитку народного господарства через залучення інвестиційних ресурсів.

В інвестиційній безпеці як головній складовій економічної безпеки найбільш рельєфно виявляється весь комплекс зв'язків міжнародних і внутрішніх процесів. Відмовитися від розгляду міжнародних тенденцій, що впливають на стан інвестиційної та економічної безпеки будь-якого національного господарства, означало б не повною мірою розкрити систему чинників формування такого стану. Разом з тим, невиправдане ігнорування внутрішніх, національних джерел формування рівня безпеки здатне підірвати засади економічного самовизначення держави.

Включення української економіки в глобалізаційний процес виразилося в лібералізації зовнішньої торгівлі, що стало причиною для залучення зовнішніх джерел інвестиційних ресурсів. Так, протягом 2004—2008 рр. спостерігається зростання глобального потоку прямих іноземних інвестицій (далі — ПІІ), при цьому у 2007 р. їх обсяг досягнув рекордного рівня і склав 1978 трлн. дол.

Таблиця 1. Глобальний потік прямих іноземних інвестицій, млн дол. США¹

Територія	Приток			Відтік		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Всього	1461074	1978838	1697333	1396916	2146322	1837731
Розвинені країни	972762	1358628	962259	1157910	1809531	1506528
Країни, що розвиваються	433764	529344	620733	215282	285486	292710
Країни з перехідною економікою	54548	90866	114361	23724	51505	58496

¹ Таблиця складена на основі даних UNCTAD — World Investment Report 2009: www.unctad.org

США. Незважаючи на фінансову та кредитну кризи, які розпочалися в другій половині 2007 р., спостерігається позитивна динаміка приросту ПІІ за трьома основними економічними групами країн: розвинені країни; країни, що розвиваються; і країни, з перехідною економікою.

Обсяг потоку ПІІ у розвинених країнах у 2007 р. порівняно з 2006 р. зріс на 16,8 % і досяг майже 1,4 трлн. дол. США. Основними реципієнтами інвестицій стали США (192,9 млрд дол. США), Сполучене Королівство (171,1 млрд дол. США) та Франція (123,3 млрд дол. США). На країни ЄС-25 припадало 40% від загального обсягу світового потоку ПІІ (610 млрд дол. США).

Обсяг потоку ПІІ у країнах, що розвиваються, в 2007 р. порівняно з 2006 р. збільшився на 22% і становив 529,3 млрд дол. США. При цьому лівова частка ПІІ надійшла у нафтовий сектор та галузі, пов'язані з видобутком природних ресурсів. Високі ціни в поєднанні зі зростаючим глобальним попитом на нафту та інші мінеральні ресурси стали основною причиною надходження інвестицій до цих двох груп країн.

Фінансово-економічна криза мала достатньо серйозний вплив на тенденції прямого іноземного інвестування у світі у 2008—2009 рр.

Так, у 2008 р. загальний обсяг таких інвестицій склав майже 1,7 трлн. дол. США, у 2009 р. прогнозується скорочення загального обсягу інвестицій до 1,2 трлн. дол. США. У 2010 р. очікується незначне зростання ПІІ (до 1,4 трлн. дол. США), а в 2011 р. воно досягне докризового рівня (до 1,8 трлн. дол. США). Загальні тенденції світового потоку прямих іноземних інвестицій відображено у табл. 1.

Криза також суттєво змінила і географію ПІІ, що спостерігається у різкому зростанні частки інвестицій у країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою, яка в 2008 р. сягнула 43% усіх глобальних потоків.

Як видно з табл. 1, попри загальну тенденцію до зниження потоку прямих іноземних інвестицій у 2008 р. загалом у світі та у розвинених економіках, потік інвестицій до країн, що розвиваються, та до країн з перехідною економікою має тенденцію до зростання. Особливо на цьому фоні виділяється група країн з перехідною економікою, до числа яких, за методикою UNCTAD, відноситься і Україна.

Яскравим підтвердженням цьому є потік іноземних інвестицій в Україну, загальний обсяг яких збільшився вдвічі у 2008 р. порівняно з 2006 р.

Аналіз загальної тенденції прямих іноземних інвестицій в економіку України наведено у табл. 2.

Таблиця 2. Структура прямих іноземних інвестицій в економіку України, млн дол. США ²

	2006		2007		2008		9 місяців 2009	
	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%
Всього	21182	100	34980	100	42528	100	38591,6	100
Кіпр	3188	15,1	11454	32,7	13252	31,2	8201,7	21,3
Німеччина	5578	26,3	5918	16,9	6394	15	6580,8	17,1
Нідерланди	1534	7,2	2509	7,2	3181	7,5	3814,2	9,9
Австрія	1634	7,7	2067	5,9	4484	10,5	2564,8	6,6
Сполучене Королівство	1563	7,4	1976	5,6	2274	5,3	2348,5	6,1
Російська Федерація	1002	4,7	1462	4,2	1852	4,4	2061,5	5,3
Сполучені Штати Америки	1397	6,6	1430	4,1	1472	3,5	1381,5	3,6
Франція	830	3,9	1045	3	1226	2,9	1589,6	4,1
Віргінські острови, Британські	806	3,8	1067	3,1	1316	3,1	1340,5	3,5
Швеція	137	0,6	987	2,8	1263	3	1256,4	3,3
Італія	133	0,6	150	0,4	914	2,1	921	2,4
Швейцарія	567	2,7	648	1,9	716	1,7	825,8	2,1
Польща	395	1,9	672	1,9	695	1,6	862,5	2,2
Угорщина	371	1,8	411	1,2	596	1,4	715,1	1,9
Інші країни	1987	9,7	3258	9,1	3697	6,8	4127,7	10,6

²Таблицю складено на основі даних Національного банку України (джерела 8; 9; 10 списку літератури) та Державного комітету статистики

Інвестиції до України надійшли зі 125 країн світу. Найбільшим інвестором припадає майже 81% загального обсягу прямих інвестицій. З даних табл. 2 видно, що лідером по надходженню прямих іноземних інвестицій до України є Кіпр, який у 2007—2009 рр. витіснив на другий план Німеччину, яка була головним інвестором коштів в Україну, частка яких у 2006 р. складала 26,3% усієї величини ПІІ. На думку багатьох експертів, надходження ресурсів з Кіпру є не стільки іноземним інвестуванням в економіку України, скільки поверненням "українських" фінансових ресурсів. До того ж на Кіпр припадає й переважна частина обсягів інвестицій з України до інших країн — 94%.

Іншим, та не менш важливим аспектом, іноземного інвестування в економіку України є розподіл прямих іноземних інвестицій між окремими галузями та видами економічної діяльності (табл. 3).

Загальний обсяг ПІІ, внесених в Україну, на 01.01.2008 склав 34980 млн дол. США і в розрахунку на 1 особу становить близько 700 дол. США.

Спостерігається погіршення структури іноземного інвестування в Україну на користь посередницьких секторів вітчизняної економіки. Так, у 2006 р. частка ПІІ, що надійшли у реальний сектор, становила 46,1%, у 2007 р. зменшилася до 33,8%, а в 2008 р. — 28,9%. Частка посередницьких секторів (торгівля, фінансові послуги та операції з нерухомістю) збільшилася з 34,2% у 2006 р. до 58,1% у 2008 р. При цьому мають місце випереджаючі темпи інвестицій в основний капітал секторів, які здійснюють перерозподіл сукупного продукту, над інвестиціями у виробництво, що посилює ризики нестабільності зростання в довгостроковій перспективі, що, зокрема, проявилось у наслідках фінансово-

економічної кризи для вітчизняної економіки.

Так, у 2007 р. частка інвестицій в основний капітал торгівлі, фінансової діяльності та операцій з нерухомістю становила 32,5% у 2007 р. порівняно з 21,1% у 2006 р., тоді як промисловості — зменшилась з 35,7% до 34,1%. У 2007 р. реальні темпи зростання інвестицій в основний капітал промисловості становили 27%, роздрібною торгівлі — 48%, фінансової діяльності — 60% [10, с. 54—56].

У 2008 році спостерігаються високі темпи приросту обсягу прямих іноземних інвестицій, обсяг яких склав 7,6 млрд дол. США (майже в 3 рази більше, ніж за 2007 р.). Зростає частка чистих ПІІ у ВВП з 4,3% у 2007 р. до 7,8% у 2008 р. Залишаються високими темпи інвестування у машинобудування (23,6%) та хімічну і нафтохімічну промисловість (6,7%), що є основними інноваційними галузями промисловості. Усе це створювало сприятливі умови для забезпечення розвитку реального сектора економіки.

До стримувальних факторів для залучення іноземних інвестицій слід віднести суттєве уповільнення темпів зростання інвестицій в основний капітал та зростання собівартості виробництва продукції в металургії, хімічній промисловості, іншої мінеральної продукції (внаслідок зростання вартості імпортованих енергоресурсів та девальвації національної грошової одиниці).

На стан інвестиційної безпеки вплинуло також уповільнення потоку ПІІ в Україну у III кв. та виведення капіталів іноземними інвесторами у IV кв. 2008 р. Наслідком стало погіршення основних показників інвестиційної безпеки. Негативними є також і зміни у структурі іноземного інвестування в Україну на користь посередницьких галузей економіки, що стримує підвищення конкурентних переваг українських підприємств реального сектора економіки. Загрозою для розвитку реального сектора економіки є також і незацікавленість банківського сектора України у кредитуванні підприємств обробної промисловості.

У I півріччі 2009 р. спостерігається зростання обсягів прямих іноземних інвестицій майже за усіма видами економічної діяльності, за винятком будівництва та машинобудування. Значний інтерес інвесторів викликають підприємства, що здійснюють фінансову діяльність, в яких акумульовано 21% від загального обсягу інвестицій. Інвестиційно привабливими залишаються підприємства торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (10,6% загального обсягу), а також організації, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям (10,2%); будівельні підприємства (5,4%).

На підприємствах промисловості зосереджено 23% загального обсягу інвестицій (у т. ч. на підприємствах переробної промисловості — 19,7%, добувної — 2,9%). Серед галузей переробної промисловості найбільші обсяги інвестицій зосереджені на підприємствах з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (4,8% від загального обсягу інвестицій), металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (3,6%), хімічної та нафтохімічної промисловості (3,0%), машинобудування (2,8%). Однак, ці позитивні сторони інвестиційного процесу нівелюються негативними тенденціями у структурі інвестицій за видами діяльності протягом аналізованого періоду, в якій домінують не-виробничі сфери, на фоні зменшення загального обсягу потоку ПІІ в економіку України у 2009 р.

ВИСНОВКИ

Виходячи з проведеного аналізу стану інвестиційної безпеки України, можна стверджувати про її досить задовільний стан, проте існує ряд загроз, серед яких:

- низький рівень прямих іноземних інвестицій на душу населення;
- нерозвиненість мережі внутрішніх інвесторів;
- незадовільний захист прав власників та інвесторів;
- значний рівень тіньової економіки та стагнація у проведенні реформ, спрямованих на поліпшення корпоративного управління і захист прав власності;
- відтік прямих іноземних інвестицій з України;
- переорієнтація кредитів банків з виробничого сектора на споживчий;
- зниження інвестиційної активності, пов'язаної з уповільнення темпів зростання економіки через підвищення цін на енергоносії;
- високі інвестиційні ризики;
- регіональні диспропорції у надходженні прямих іноземних інвестицій.

Низький рівень інвестування економіки держави призвів до фізичного і морального зносу обладнання у промисловості та його некомпенсованого вибуття, що є однією з причин падіння рівня промислового виробництва.

Як показує світовий досвід, для стабільного економічного зростання країни річні інвестиційні ресурси мають бути на рівні 19—25% від ВВП. Тому за умов внутрішнього дефіциту інвестиційних ресурсів, зумовленого фінансово-економічної кризою, важливого значення набуває залучення іноземних капіталів у вигляді прямих іноземних інвестицій, залучення та ефективного використання яких повинно стати ключовим стабілізуючим фактором для вітчизняної економіки.

Література:

1. Ксьонзенко В. Україна і "каспійська нафта": політико-економічний аспект: монографія. — К.: Інфор-

Таблиця 3. Розподіл прямих іноземних інвестицій в Україну за видами економічної діяльності

Вид діяльності	2006		2007		2008	
	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%
Всього	21182	100	34980	100	42528	100
Фінансова діяльність	3561	16,8	6836	19,5	12635	29,8
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	5618	26,5	5775	16,5	5532	13
Оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі	2119	10	2610	7,5	3163	7,4
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1567	7,4	7995	22,9	3396	20,9
Будівництво	840	4	1632	4,7	2053	4,8
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	1272	6	1561	4,5	1656	3,9
Машинобудування	967	4,6	1072	3,1	1149	2,7
Хімічна та нафтохімічна промисловість	693	3,3	1063	3	1174	2,8
Добувна промисловість	432	2	1053	3	1002	2,4
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	351	1,7	704	2	713	1,7
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	400	1,9	553	1,6	799	1,9
Додаткові транспортні послуги та допоміжні операції	411	1,9	543	1,6	527	1,2
Інші види економічної діяльності	2951	13,9	3657	10,3	3973	9,4

маційно-видавничий центр "Інтелект", 2001. — 191 с.

2. Варналій З.С. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України // Економіка і управління. — 2000. — № 1. — С. 18—29.

3. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення: підручник для державних службовців, науковців, студентів і аспірантів вищих навч.закладів економічного профілю / Київський економічний ін-т менеджменту / Б. Кравченко (ред.). — К.: Кондор, 2002. — 302 с.

4. Інвестиційна складова економічної безпеки: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.01.01 / Володимир Іванович Кириленко; Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. — К., 2006. — 33 с.

5. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60.

6. Сухоруков А. Методологія оцінки рівня економічної безпеки // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. — № 1. — С. 49—55.

7. Про соціально-економічне становище України за січень-жовтень 2009 року: [стат. матеріали] / Державний комітет статистики України — К., 2009. — 107 с.

8. Платіжний баланс і зовнішній борг України: II квартал 2009 року. Щоквартальне аналітично-статистичне видання Національного банку України. — К., 2009. — 104 с.

9. Платіжний баланс і зовнішній борг України: 2008 рік. Щоквартальне аналітично-статистичне видання Національного банку України. — К., 2009. — 95 с.

10. Платіжний баланс і зовнішній борг України: 2007 рік. Щоквартальне аналітично-статистичне видання Національного банку України. — К., 2008. — 92 с.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2009 р.